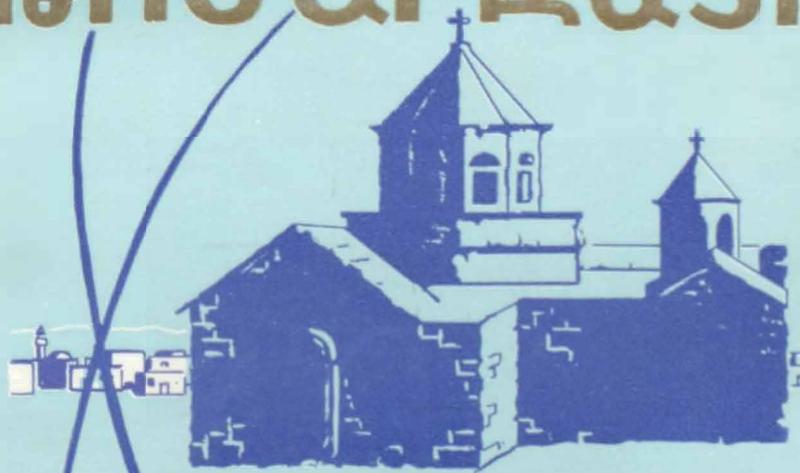

ԹՈՐՈՍ Մ. ՄԱՏԱՂԵԱՆ

ՅՈՒՆԱՄԱՍԻՆ ԹՌՄԱՐԴԱՅԻ

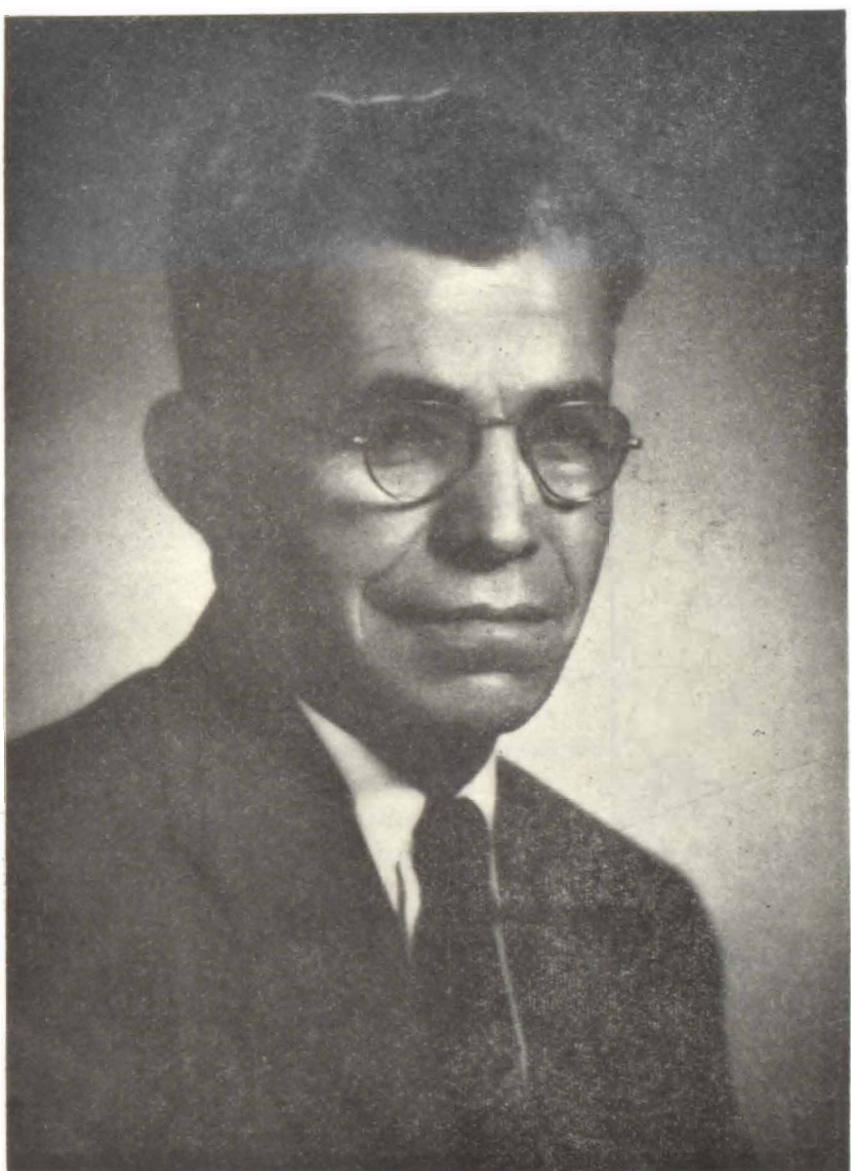
ԹՈՐՈՍ Մ. ՄԱՏԱՂԵԵՆ

Յուշամարեան ԹՈՄԱՌՋԱՅԻ

—

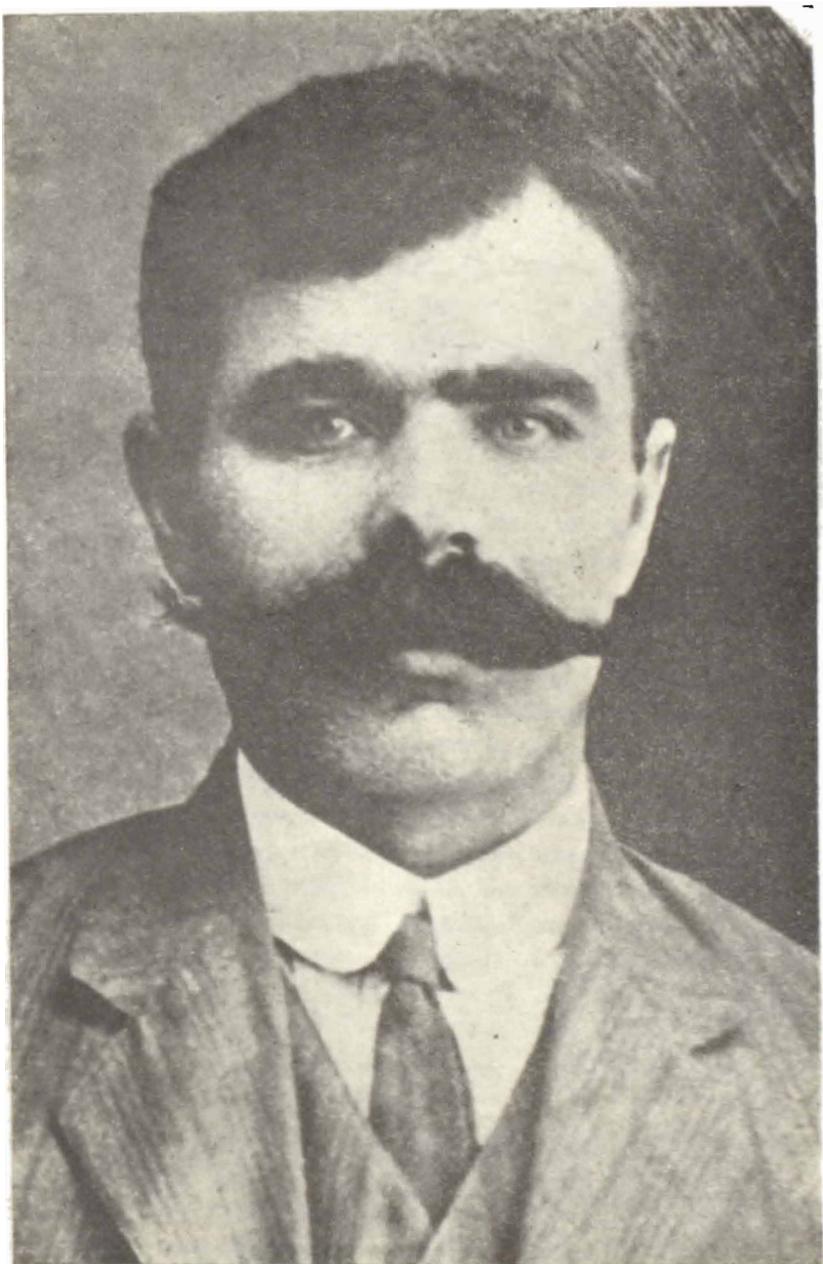
ՏՊ. Կ. ՏՕՆԻԿԵԱՆ
ԹԵՂԲՈՒՅ
1959

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ԶՈՒ
Փոմսց մը Յայիկ
Թաղ Ըլլայ սոյն
ՅՈՒՆԱՄԱՏԵԱՆՆ
հերոս Եղբօրս հոռչիկն
ՍԱՀՏԵՍԻ ՅԱԿՈՔ
ՄԱՏՄՇԵԱՆԻ
և անշիրիմ
հայրենակիցներնաւ
որտնչ ինկան
Զ այրենիքի սրբազն
բագինին վրայ,
անոր երջանկու-
յինը կթրպնդու
ուխպով:

ՄԱՀՏԵՍԻ ՑԱԿՈՐ ՄԱՏԱՂՃԵԱՆ

Ե Ր Կ Ո Ւ Ի Խ Ո Ս Վ

•

Վերջին տասնամեակին՝ Սփիւրքի մէջ նկատելի երեւոյք է այն նիգը, որով Հայրենակցական Միութիւններ կամ անհատներ կ'աշխատին կորուստէ փրկել Թրքա-Հայաստանի երէկը՝ զայն ներկայացնելով իր ազգազրական երեսներով։ Այս ուղղութեամբ տարւած աշխատանքները անպայման կերպով գնահատելի կրնանք նըկատել՝ իրենց քերած նուազազոյն նորութիւններուն համար իսկ։

Ճիշդ է քէ այս կարգի աշխատանքներուն կը զլացուի ամբողջական որակուելու իրաւունքը՝ անոնց գիտական ուսումնասիրութեան մը սահմաններուն չհասնելուն իրը եզրակցութիւն, սակայն պատիհառ մը չէ ատիկա, որ ներկայ ու ապագայ պատմաբանը զոհունակութեամբ չնշէ տրուած այն քանիկազին հում նիւթերը, որոնք կրնային մոռացութեան մէջ քաղուելով դժուարացնել ապագայ ուսումնասիրողներուն աշխատանքը։

Այն իրողութիւնը, որ ներկայիս դժուար է վերստին կեանիք կոչել մեր երէկի իրականութիւնը՝ պայմանաւորուած հաւաքական մքնոլորտով՝ եւ որ այսօր դժբախտաբար իր բնիկ տէրերէն դատարկուած կը հեծէ մեր ժողովուրդի քշնամիին կրունկին տակ, ու դեռ աւելին՝ այն բոլոր աւանդութիւններն ու պատմական կոքողները որոնք ստեղծուած էին մեր իսկ ժողովուրդին կողմէ — այժմ երէց սերունդի աստիճանական կորուստին իրը հետեւանք նոր սերունդին անձանօթ մնալու դատապարտուած ըլլալուն — այն պարկեշտ ու ազգին ճակատագրով մտահոգ հայրենակիցները, որոնք կը միտին անցեալէն կոքող մը, երգ մը, աւանդութիւն մը յանձնել քուղթին՝ ամէնէն մեծ պարտականութիւնը կատարած կ'ըլլան մեր ամբողջական անցեալէն դէպի ապագան ընթացող լուսաւոր պատմութեան առջեւ։

Այս մտահոգութեամբ գրուած զիրք մըն է Թումարզացիներու եւ Թումարզայի նուիրուած եւ յուշերու միջոցաւ տրուած սոյն ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆը, որուն հեղինակը հակառակ յառաջացեալ տարիքին եւ կամքէ անկախ երկրորդական ուսումէ զրկուած ըլլալուն, ապագայի պատմաբանին առնուազն մշակելի արտ մը որպէս կը յանձնէ իր ունեցած ծանօթութիւնները եւ տարիներու իր պրպտումներուն, հետաքրքրութիւններուն արզասիքը՝ առանց զրական ու գիտական յաւակնոտութեանց։

Հեղինակը՝ թյալով բնիկ Թումարզացի եւ անոր Հայեկ Թաղի ծանօթ Մատաղնեան գերդաստանի շառաւիդներէն, ապրելով մինչեւ իր երիտասարդութիւնը Թումարզայի մէջ, բնականէն հետաքրիր անցուղաբերուն եւ դէպքերուն. իր աշխատանքին արդիւնքը կը ներկայացնէ հոս՝ **ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԹՈՄԱՐԶԱՅԻ հատորով**:

Թորոս Մատաղնեան ատով չբաւականանալով՝ թրքական կեղծ Սահմանադրութեան օրերէն ետք հաստատուելով Ռէյսին, մեծապէս օգտակար կը հանդիսանայ Թումարզացի իր հայրենակիցներուն, մօտէն կը հետաքրքրուի անոնց կեանքի ազգային եւ եկեղեցաւը գործունէութեամբ, միւս կողմէ ցաւով հաստատելէ ետք, թէ հակառակ դրական միջոցառումներու՝ ցարդ հնարաւոր չէ եղած Թումարզայի Պատմութեան հրատարակութիւնը, եւ դեռ առանց ակնկալելու նիւրական որեւէ օժանդակութիւն. իր իսկ սեփական միջոցներով ձեռնարկած է այս զիրքի տպագրութեան:

Թորոս Մատաղնեան սոյն զիրքով, ուրեմն կուգայ խթան հանդիսանալու ուրիշներուն՝ որպէսզի անոնք ալ իրենց հերթին աւելի կատարեալ գործեր հրատարակեն եւ փրկեն ինչ որ հնարաւոր է դեռ, այսօր, մեր հայրենիքի պատմական անցեալէն:

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԹՈՄԱՐԶԱՅԻ հատորը կուտայ մեզի շահեկան ազգագրական ծանօթութիւններ՝ Թումարզայի ծագման, անոր կազմաւորման, պատմական վերիվայրումներուն. հերոսական դրուագներուն, անոր զաւակներուն հայրենասիրական բարձր ոգիին՝ Յեղափոխական ու գործնական պայքարին եւ նոր Թումարզայի կերտումին շուրջ՝ Մայր Հայրենիքէն ներս :

Այս հատորով, ընթերցողը կը ծանօթանայ Թումարզացիներու քարքառին, նիստ ու կացին, աւանդութիւններուն եւ բարքերուն, ինչպէս նաև Մեծ Եղեռնի շրջանին Թումարզացիներու ունեցած քաջազրութիւններուն՝ Կովկասեան ճակատի թէ Արարայի, Ամերիկեան թէ Ֆրանսական քանակներու մէջ ու տակաւին՝ մեր աչքին առջեւ կորողուած կերպարանենով կը պատկերանայ Հեղինակին եղքոր՝ Հնչակեան նուիրեալ գործիչ, Ընկեր Յակոբ Մատաղնեանի դիմագիծը իր իսկ գրչով տրուած այն քանկացին էջերու մէջէն՝ որոնք անոր ու իր ընկերներուն եղերական բայց գիտակից ոգիով մը մահը դիմաւորելու անյողողող կամքը կը ցոլացնեն :

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԹՈՄԱՐԶԱՅԻ Հեղինակը՝ գրքին վերջին մասին մէջ կը խօսի նաև իր կեանքին շուրջ, ուր երեւան կուգայ անշահախնդիր, զոհաքերուող, հայրենասէր ու եկեղեցասէր տիպար հայը, որ իր սեփական շահերէն աւելի մտահոգ է ազգապահապանման գործով՝ եւ առ այդ մօտ քանի տարիներ չի զանար Ամե-

րիկայի մէջ օտարանալ սկսող սերունդին կիրակնօրեայ Դպրոցի միջոցաւ ջամբել եկեղեցասիրութեան հետ նաեւ ազգասիրութիւն :

Այս բոլոր բարեմասնութիւնները ճրի վերագրումներ չեն եւ զիրքին մէջ տրուած բազմաթիւ վկայութիւններ՝ ազգային այլազան հաստատութիւններէ կը վկայեն այդ մասին :

Յանձնելով զայն ընթերցողներուն, կը թելադրենք որպէսզի անոնք մօտենային զրքին որպէս «յաջորդ պատմագրին աւելի առատ նիւթ» հայրայրող գործ եւ ինչո՞ւ չէ նաեւ վկայութիւն մը Հերոս Թումարգացիներու մասին :

Հեղինակը ատով իսկ ինքովինքը բաւարարուած զգալու գիտակցութեամբ ճամբայ ելած է, ու շնորհիւ պրատողի եւ համադրողի իր նիգերուն, սոյն հատորը վստահ ենք, թէ իր արժանի տեղը պիտի գրաւէ ազգասէր ընթերցող հասարակութեան սրտին մէջ :

ՀՐԱՆԴ ԳԱՆԳՐՈՒՆԻ

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱԶԱՐԱՆԻ

Եղբայրս Մ. Յակոբ՝ Հաննոյ մէջ իր եղերական նահատակութենէն միայն քանի մը շաբաթ առաջ ներկայ Յուշամատեան Թոմարզայի մաս կազմող Հայոց Դժոխվը եւ Թոմարզան խորագրով իր Յուշագրութիւնը որպէս յիշատակ ինծի գրկելով՝ յանձնարարած էր, Թոմարզայի Ուսումնասիրաց կամ Աղքատախնամ Ընկերութեան կողմանէ ի նպաստ ընկերութեան զայն հրատարակելու առաջարկ մը ներկայացուելու պարագային՝ անոր հրատարակութիւնը չարգիել. աւելի պարզ խօսքով, զայն հրատարակել ունէ յարմար առիթով մը:

Թուականէս նիշդ քառասուն տարի առաջ՝ վերոյիշեալ Յուշագրութիւնը ստանալուս նախորդ տարին, Թոմարզայի Սահակեան վարժարաբնի Ուսումնասիրաց Ընկերութեան Ռէյսինի Կեդր. Վարչութեան անդամ ըլլալովս, ինծի վիճակուեցաւ Ընկերութեան տասներորդ տարեդարձին առթիւ, Յարդանք Տասնամեակի անուամբ զրքոյկին պատրաստութիւնն ու տպագրութիւնը, որուն յառաջարանին մէջ փոքրիկ առակով մը բացատրած էի պատմագրութեամ մը նկատմամբ անբաւարար կարողութիւնս եւ քէ նպատակս էր անոր միջոցաւ ապագայ պատմագրին զայն իբրեւ շինանիւթկամ ատաղճ որպէս հրամցնել, անոր գործին ծառայութիւն մը մատուցանելու դիտաւորութեամբ :

Այսօր, դարձեալ նոյն նպատակով եւ դիտաւորութեամբ՝ աննկատ ճգելով գրական անբաւարար կարողութիւնս, բաւականին յառաջացեալ տարիիս եւ բազմանդամ ընտանիքի հայր ըլլալս՝ յաջորդ պատմագրին այս անգամ աւելի առատ նիւթեր հայթայթելու համար, տիկնոցս հետ խորհրդակցարար եւ Աստուծոյ ապաւինելով ձեռնարկեցի այս հատորի պատրաստութեան եւ հրատարակութեան :

Նախ դիմեցի փորձառու եւ ծանօթ պատմաբան Տիար Արշակ Ալպօյանեանի խորհուրդին: Յիշեալը պանուարար թելադրեց որ Թոմարզայի պատմութեան վերաբերեալ առատ նիւթեր կը գրտնըլին իր երկիհատոր Պատմութիւն Հայ կեսարիոյ զրքին մէջ:

Յաջորդ քայլս եղաւ, դիմել երիտասարդ Հայաստանի միջոցաւ, բաց նամակով մը, բոլոր Թոմարզացի հայրենակիցներուս եւ բարեկամներուս ուշադրութիւնը հրաւիրել իրենց գրական օժանդակութիւնը խննդրելով, իսկ նիւթականին համար՝ հեղինակին յանձնառու ըլլալը տեղեկացնելով: Ապա միեւնոյն պարունակութեամբ նոյն կոչը ծանուցուեցաւ Պայքար օրաբերքի մէջ երեք անգամ: Իսկ վերջին անգամ ըլլալով Հայրենիք օրաբերքի մէջ, աւել-

լի յստակ ու ամփոփ՝ որպէսզի մինչեւ 1959 Մայիսի 1-ին մեր ձեռքը հասած ըլլան նիւթերը, այլապէս ուշ մնացածները չէին կրնար տպագրութեան արժանանալ :

Ուրախ եմ յայտնելու որ պատմասէր հայրենակիցներ ու բարեկամներ, թէպէտ առաջին պատեհութեամբ Թովմասի նման շհաւատացին, սակայն տեսնելով մեր անյօդդողդ եւ յամառ կեցուածքը գործին նկատմամբ, հաւատացին եւ իրենց գրական յուշագրութիւնները փութացուցին եւ ժամանակէն առաջ Յուշամատեան ամբողջացաւ :

Ներկայ աշխատասիրութիւնս, ծանօթ պատմագիրներու հսկայ հատորներու, Թոմարզայի պատմութեան վերաբերեալ ընթափր նիւթերու եւ հմուտ գրասէր հայրենակիցներու յուշագրութիւններուն եւ կենսագրութիւններուն ամփոփումը կամ ամբողջութիւնն է :

Թոմարզայի ընդհանուր պատմագրութեան կատարելագործման համար բոլոր հայրենակիցներու եւ պատուական հեղինակ՝ Յովհաննէս Ա. Սարկաւագ Թորոսեանի կողմէ երեսուն տարիներէ ի վեր անխոնից աշխատանիք կը բափուի : Յուսանիք ի մօտոյ ողջունելու անոր ամբողջական հրատարակութիւնը :

Ամէն պարագայի տակ, այս հատորը, աւանդ կը բողուի մեր ներկայ ու յաջորդ սերունդներուն՝ որպէս Յիշատակ մեր սիրելի ծննադավայր եւ ինը դարերու պատմական Թոմարզային, մեր քամարտիկ նախնիքներուն, անոր անձնագոհ հերոսներուն, հոյակապ տաճարներուն եւ 1915-ի տարագրեալ բազմաթիւ նահատակներուն :

ԹՈՐՈՍ ՄԱՏԱՂՃԵԱՆ